

KVINNORS RÖSTRÄTT I SVERIGE

Kulturhistoriska och
minnespolitiska essäer

Redaktörer
Christina Florin
Ulla Manns
& Kirsti Niskanen

Trycksak
3041 0865

Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell (CC BY 4.0)

Bildmaterial kan vara upphovsrättsskyddat

Södertörns högskola
(Södertörn University)
The Library
SE-141 89 Huddinge
www.sh.se/publications

© Författarna

Omslagsbild: Ursprungligen 'A woman standing next to a flag on a sidewalk', 1918,
Library of Congress, Harris and Ewing collection.

Inga kända begränsningar för publikation.

Omslagsdesign: Jonathan Robson

Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson

Tryckt hos E-Print, Stockholm 2026

Södertörn Academic Studies 101

ISSN 1650-433X

ISBN 978-91-89962-53-8 (tryck)

ISBN 978-91-89962-54-5 (digital)

Riksdagen som minnesproducent. Tre jubileer av kvinnors rösträtt

Ulla Manns

Vid tre tillfällen har Sveriges riksdag högtidlighållit minnet av kvinnors rösträtt i lite större format: vid 50-årsjubileet 1969, vid 75-årsjubileet 1994 och som en integrerad del av ett större demokrati-jubileum 2018–2022. Hur har riksdagen firat kvinnors rösträtt och vilket minne är det som produceras av reformen och dess betydelse vid jubileerna? Vilka delar av historien aktiveras i det material som framställs och hur görs det? Helt enkelt, vilken historia om och syn på kvinnors politiska medborgarskap och demokrati vidareförmedlas genom firandena? Adressaterna är inte bara en samtida publik, historien som produceras riktas även till framtida läsare.

Detta kapitel syftar till att ur ett minnesperspektiv analysera och jämföra de tre jubileer om kvinnors rösträtt som riksdagen arrangerat. Riksdagen ses här som en betydelsefull officiell bärare av minne, för att tala med Klas-Göran Karlsson.¹ Frågan som är intressant ur detta perspektiv är vilken del av historien som bärs fram och som görs till ett nationellt minne. Riksdagen är, som nationens folkvalda och lagstiftande församling, en central aktör och producent av rikets officiella hållning till det förflutna. Som all historieproduktion skapar också riksdagens manifestationer av större händelser berättelser och mening kring vårt gemensamma förflutna.² Eftersom samtliga analyserade jubileer har framställt skrifter och informationsmaterial om jubileumsobjektet, så är riksdagen sålunda inte enbart en offi-

¹ Klas-Göran Karlsson, ”Historiska jubileer – det förflutna som förbannelse eller livgivare: om vår fascination inför de jämna åren”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 119, nr. 4 (2017): 653. Begreppet är hämtat från Henry Rousso, *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*, (Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 1994).

² Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 2006); Jörn Rüsen, *History, Narration, Interpretation, Orientation* (New York/Oxford: Berghahn Books, 2005); Peter Aronsson, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur, 2004).

ciell minnesproducent på nationell botten. Den är också verksam som kunskapsproducent och historieförmedlare. Som minnesforskarna Katharine Hodgkin och Susannah Radstone formulerar det: ”How memory operates in the public sphere, and even more fundamentally how it gets there, is a political issue [...]. A memory that is accepted as public knowledge has recognition, acknowledgement; other memories do not”.³

Kvinnors politiska rösträtt, det vill säga rätt att rösta i andra kammarvalen omfattade också valbarhet till riksdagens andra kammare. Det är en reform som vanligen beskrivs som ett historiskt genombrott för svensk demokrati och som ett erkännande av kvinnor som fullvärdiga samhällsmedborgare.⁴ Studien analyserar därför vilken betydelse jubileerna tillskriver kvinnors inträde i rikspolitikerna, såväl ur ett synkront (samtida) som diakront (över tid) jämförande och historiskt, kontextualiserande perspektiv.⁵ Det samtida historiska sammanhanget i vilket respektive jubileum arrangeras, ses som betydelsebärande för minnesproduktion och mediering av historiska händelser på nationell botten. Riksdagen analyseras så att säga som en aktör i en pågående förhandling om jubileumsobjektets betydelse. Samtidigt ger den diakrona jämförelsen möjlighet att tydligare se respektive jubileums specifika karaktär och hur betydelseförskjutningar över tid sker i jubileernas historieskrivning.

³ Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, ”Feature: Rethinking Memory, Introduction”. *History Workshop Journal* 59, nr. 1 (2005): 132.

⁴ Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas Akademi, 2004); Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, ”Inledning: Bortom rösträtten”, i *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red. Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck (Huddinge: Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2011); Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, ”Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin”, i *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018); Christina Florin, ”Visioner, rörelser och rösträtt: en resa i tiden”, i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*.

⁵ Om kontextualisering som analytiskt verktyg, se Staffan Bergwik, Linn Holmgren, och Karin Dirke, ”Inledning: Konsten att kontextualisera”, i *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmgren, och Karin Dirke (Stockholm: Stockholm University Press, 2022) samt Magnus Rodell, ”Att skapa historiska sammanhang: Exemplet Thomas Mores Utopia”, i Bergwik, Holmgren, och Dirke, *Konsten att kontextualisera*.

Som all minnesproduktion bygger även dessa arrangemang på selektion, på val av vilka delar av historien som synliggörs och vilka delar av det förflutna som aktiveras. Till detta kommer beslut om hur detta förflutna ska medieras, det vill säga framställas i materialiserad form till en publik.⁶ Själva jubileet säger sålunda något om aktörernas syn på det som jubileet avser att uppmärksamma. Fokus i studien ligger därför på *vad* exakt jubileet rör och *hur* detta sedan framställs. Materialet har huvudsakligen utgjorts av tryckta källor och har kompletterats med digitalt material gällande det senaste jubileet. Det är uteslutande material producerat av riksdagen som omfattas då det är dess roll som officiell bärare av historien som studeras.⁷

Frågan om varför det är viktigt att studera nationella minnesmanifestationer berörs av många forskare inom det idag vida fältet minnesstudier.⁸ En gemensam hållning är, som Susannah Radstone pregnant formulerar det, studiet av hur kulturellt minne skapar ett förflutet i nuet: "One of the fundamental insights provided by memory research, [...] is that memory constructs the past *in the present*".⁹ Minnet är på så vis både rotat i en relation till det förflutna (vad detta nu än må vara), ett uttryck för det nu i vilket det produceras och har en relation till det som ligger framför detta nu, det vill säga framtiden. Social sammanhållning och identitet, nationella

—

⁶ Hodgkin och Radstone, "Feature", *History Workshop Journal*; Susannah Radstone, "Reconceiving Binaries: The Limits of Memory", *History Workshop Journal* 59, nr. 1 (2005); Katrina Schunke, "Memory and Materiality", *Memory Studies* 6, nr. 3 (2013).

⁷ Studien omfattar därför inte *Rösträtten 80 år – forskarantologi*, som utgavs av Sveriges regering 2001.

⁸ Astrid Erll, *Memory in Culture* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011); Astrid Erll, "Cultural Memory Studies. An Introduction", i *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning (Berlin/New York: De Gruyter, 2010); Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, "Introduction: Contested Pasts", i *Contested Pasts: The Politics of Memory*, red. Katharine Hodgkin och Susannah Radstone (London/New York: Routledge, 2003); Anna Lisa Tota och Trever Hagen, red., *Routledge International Handbook of Memory Studies* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2016); Ann Rigney, "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing", i *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning (Berlin/New York: De Gruyter, 2010).

⁹ Susannah Radstone, "What Place Is This? Transcultural Memory and the Location of Memory Studies", *Parallax* 17, nr. 4 (2011): 111.

självbilder och skapade traditioner, ”föreställda gemenskaper”, för att tala med Benedict Anderson samt Eric Hobsbawn och Terence Ranger, produceras samtidigt som historiska minnesmanifestationer också förmedlar kunskap om det förflutna. I detta kulturella minnesskapande spelar även andra minnesbärare roll, de vetenskapliga inte minst men också aktivister och organisationer.¹⁰ I fokus för denna studie står emellertid de officiella minnesbärarna, här riksdagen, i centrum. Bo Stråth påpekar att historiska nationella jubileer är politiska manifestationer och betonar att ”betydelsen av och innehållet i jubileet förändras med opinionsläge och politiska konjunkturer”, det vill säga det politiska samtida sammanhanget.¹¹ Jubileer bör därför inte betraktas som förutsättningslösa. Utifrån forskning om historiebruk betonar Max Engman i sin studie av historiska jubileer i Finland det selektiva i jubileer, hur avgränsningen är central för att stärka samhörighet och känsla av kontinuitet. Nutidens jubileer präglas, menar han, av nationella självbilder som kretsar kring särskilda och återkommande märkesår, nationella hjältar eller, som Ingemar Lindaräng formulerar det ”viktiga händelser som danat nationen”. Att kollektivt minnas och förankra nuet i det förflutna blir så ett sätt att verka proaktivt, att ”bygga upp nya lojalitetsband till sina medborgare”.¹²

Ett jubileum iscensatt av en officiell minnesbärare fungerar således, för att åter citera Klas-Göran Karlsson, som ”politik förklädd till historiekulturella evenemang”.¹³ Som officiella högtidlighållanden blir därför minnesmanifestationerna både politikskapande, identitetsskapande och syftar till nationell sammanhållning samtidigt som de producerar kunskap om det förflutna med rikt-

¹⁰ Anderson, *Imagined Communities*; Eric Hobsbawn och Terence Ranger, red., *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983); Karlsson, ”Historiska jubileer”, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 665.

¹¹ Bo Stråth, ”Historiska jubileer är politiska manifestationer”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010): 195.

¹² Max Engman, ”Förvaltning, stat och nation: tre historiska jubileer i Finland 1959–1963”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010): 146; Ingemar Lindaräng, ”Några perspektiv på jubileumsfiranden med anledning av Märkesåret 1809”, *Historisk tidskrift för Finland*, 95, nr. 1 (2010): 177, 186. Detta menar Lindaräng kan vara en effekt en ökad nationalism, en effekt av ökat samarbete inom ramen för EU.

¹³ Karlsson, ”Historiska jubileer”, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 657.

ning mot samtiden och framtiden.¹⁴ Ett nationellt jubileum är således ett speciellt sammanhang, som kräver sin särskilda kontextualisering. Till skillnad från exempelvis återkommande minneshögtider över folkmord eller större nationella katastrofer, inramas det nationella jubileet av glädje och stolthet och bygger på ett förberedelsearbete som haft till syfte att lyfta fram den positiva bilden av jubileumsobjektet. En nationell framgångshistoria finns sålunda mer eller mindre per automatik inbyggt i detta slags jubileum.

Jubilaren kvinnors rösträtt

Hur har så jubileerna berättat historien om vägen till kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdags andra kammare? Vilka delar av historien aktiveras och hur förstås reformen i det material som jubileerna efterlämnat? Innan detta diskuteras, först en kort översikt över hur reformen klubbades igenom.

Vid den urtima (extra inkallade) riksdagen i december 1918 kom de båda kamrarna, efter långa och stundtals hätska debatter, överens om att vid nästa lagtima (ordinarie) riksdag låta förslaget om rösträtt och valbarhet för kvinnor till riksdagens andra kammare gå igenom.¹⁵ Det långvariga motstånd som första kammaren bjudit hade därmed slutligen brutits, såtillvida den första kammaren skulle komma att hålla sitt löfte och inte än en gång stoppa förslaget.¹⁶ Vid denna urtima riksdag togs också formellt beslut om att införa lika och allmän rösträtt i kommunal- och landstingsval för såväl kvinnor som män. Eftersom kvinnor rösträtt till riksdagen medförde grundlagsändring krävdes två separata beslut i båda kamrarna, med ett

¹⁴ Detsamma gäller för andra grupperns kollektiva minnesskapande, sociala rörelser inte minst. Se Ulla Manns, "Feminismens Pantheon: kollektivt minne, identitet och föreställd gemenskap", i *Methods, interventions and reflections: report from the X Nordic women's and gender history conference, Bergen, Norway, August 9–12, 2012*, red. Ulla Manns och Fia Sundevall (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2014).

¹⁵ Tvåkamarsystemet kvarstod i Sveriges riksdag fram till 1971 då det ersattes av det nuvarande enkamarsystemet. Val till andra kammaren skedde indirekt genom landstingsvalen.

¹⁶ Enligt riksdagsprotokoll berömde dåvarande justitieministern högerns andrakammarledamöter för att de hållit sitt löfte när förslaget senare formellt klubbades igenom. Se Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, red., *Kvinnors röst och rätt* (Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969), 17.

riksdagsval däremellan. Så skedde. 1919 gick regeringens proposition igenom i båda kamrarna. Detta år hölls även de första valen till kommun och landsting i vilka även kvinnor kunde medverka. Ett riksdagsval hölls 1920 och våren 1921 fattades ännu en gång beslut om rösträtt och valbarhet för kvinnor. I september 1921 hölls det första riksdagsvalet som svenska myndiga kvinnor, som inte var hindrade att delta på grund av de så kallade rösträttsstrecken, kunde delta i. Denna gång fanns också kvinnor med på listor över valbara kandidater. Sammanlagt fem kvinnor kom att väljas in, fyra till andra kammaren och en till första kammaren. I januari 1922 tog således Agda Östlund och Nelly Thüring (Socialdemokraterna), Bertha Wellin (Lantmänna- och borgarepartiet, dvs högern) och Elisabeth Tamm (Liberala samlingspartiet) plats i andra kammaren. Kerstin Hesselgren tog plats i första kammaren, invald av liberaler och socialdemokrater via landstinget.¹⁷ 1921 var därmed rösträtt och valbarhet för kvinnor i hamn. Samma år som kvinnor erhöll rösträtt upphävdes också makens målsmanskap över hustrun. Reformen innebar att kvinnor inte längre förlorade sin myndighet vid giftermål. Även gifta kvinnor kom således att omfattas av rösträttsreformen.¹⁸ Det politiska medborgarskap som nu tillerkändes kvinnor beskrivs vanligen som ett historiskt genombrott, ett erkännande

—

¹⁷ De kvinnor som valdes in kom så att utgöra två procent av andra kammarens ledamöter och en procent av första kammarens ledamöter. Lenita Freidenvall, *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002* (Stockholm: Stockholms universitet, 2006), 58.

¹⁸ Denna komprimerade framställning finns återgiven på flertalet ställen. Här hänvisas till den tidslinje som framställts i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*, 13. För mer detaljerade uppgifter om rösträttsstrecken, som hindrade många från att rösta även efter 1921, och streckens konsekvenser se Annika Berg och Martin Ericsson, ”Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin”, i *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*, red. Annika Berg och Martin Ericsson (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021). Kvinnorörelsens hållning till rösträtt och målsmanskapet berörs särskilt av Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1997) samt Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

av den grupp som hittills varit utesluten på grund av kön (alltså oavsett inkomst, förmögenhet, civilstatus eller annat).¹⁹

I det följande presenteras varje jubileum var för sig, strukturerat utifrån ett antal frågor. *Vad* firas, vad står i jubileets centrum? Uppmärksamhet ägnas särskilt åt den historiska inramning jubileet har, vilka delar av historien som aktiveras och hur de narrativa strukturerna ser ut i den historiska framställningen. *Hur* medieras minnet av kvinnors rösträtt i jubileet? Val av medier och framställningssätt diskuteras. I vilken utsträckning adresseras frågan om demokrati i jubileerna och hur görs det? Rösträtten presenteras vanligen i såväl genushistorisk forskning som i kvinnorörelsens egen historieskrivning som den stora kampen för politiskt erkännande.²⁰ Hur framträder rösträttsfrågan i sitt större kvinnorörelsesammanhang? Slutligen, vad är det som förmedlas till framtiden? Därefter diskuteras jubileerna sett i relation till varandra och i relation till respektive samtid. Riksdagens minnesproduktion under femtio år vad gäller synen på genus, medborgarskap och nationell självbild kommenteras avslutningsvis.

Stolthet och besvikelse:

50 år av kvinnors rösträtt (1969)

1969 hade Sverige alltjämt en tvåkammarsdag, den kvarstod fram till 1971 då det nuvarande enkammarsystemet sjuöptes. Det 50-årsjubileum som organiserades rörde således andra kammaren specifikt men kom också att omfatta kvinnors möjligheter att verka i politiken i stort efter rösträttens genomförande. 1919, och alltså inte 1921 när reformen var helt genomförd, fixeras och görs till genombrottsåret. Att reformen var en process som löpte över flera år och kunde ha avstannat, inte minst beroende på valresultatet 1920, förefaller inte ha utgjort något hinder för att lokalisera 1919 till jubileumsår.

Boken *Kvinnors röst och rätt* sammanställdes. Redaktörer var tre ledamöter från första kammaren: Ruth Hamrin-Thorell, tillika vice

¹⁹ Berg och Eriksson, "Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin"; Florin, "Visioner, rörelser och rösträtt"; Holgersson och Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin"; Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

²⁰ Ulla Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt: jubileeer och aktivister formar historien", i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*.

ordförande för andra lagutskottet och tidigare ordförande för Folkpartiets kvinnoförbund, Ulla Lindström, socialdemokratisk ledamot samt Gunvor Stenberg från Högerpartiet.²¹ I redaktionskommittén ingick också professorn i konstitutionell rätt Fredrik Sterzel. Knuten till gruppen fanns en parlamentariskt sammansatt kommitté som talmanskonferensen tillsatt. Den leddes av förste vice talmannen i andra kammaren. Beslut om att högtidlighålla femtioårsminnet av kvinnors rösträtt fattades först i slutet av februari 1969.²² Minneskriften producerades således under viss tidspress. Situationen satte, berättar förordet, ramar för vad som kunde åstadkommas under så kort tid. Beslut fattades om att låta en vetenskapligt baserad längre text ingå, som skulle presentera en översikt av kvinnors röstande och hur riksdagens fungerat under de femtio år som förlöpt. Tanken med de övriga bidragen var att låta olika författare ”ge glimtar av de frågeställningar, som anknyter till kvinnans rösträtt och medborgarrätt i övrigt”.²³ Därutöver kom jubileumsboken att innehålla ett porträttgalleri av samtliga kvinnliga riksdagsledamöter och statsråd. Avsnitt om varje politiskt parti och dess relation till kvinnor i politiken och till så kallade kvinnofrågor författades. Detta kompletterades med diagram och grafer över valdeltagande, representation i beslutande organ med mera i historikern professor Sven Ulric Palmes längre text ”Vid valurnan och i riksdagen under femtio år”.

Palmes översikt är intressant ur flera aspekter. Han var professionell historiker, verksam vid Stockholms universitet. Han förlade utan omsvep översiktens startår till 1919. Texten inleds med underrubriken ”Året 1919” och oron i Tyskland, mordet på Rosa Luxemburg, situationen i England och i Finland. Det var, skriver Palme, ”mot denna bakgrund man skall se den stora svenska röst-

—

²¹ På bokens försätsblad anges Gunvor Stenbergs förnamn felaktigt som Gunborg.

²² I redaktionen ingick, enligt bokens förord, också Fredrik Sterzel som sedan inte namnges som redaktör. Den parlamentariska kommittén leddes av förste vice talman i andra kammaren Bertil von Frisen, därtill ingick Nancy Eriksson, Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, Anna-Lisa Nilsson, Gunvor Ryding och Gunvor Stenberg. Hamrin-Thorell, Lindström, och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 7. En motion förlade beslutet att fira femtio år av kvinnors rösträtt. *Ibid.*, 221.

²³ *Ibid.*, 7.

rättsreformen 1919”.²⁴ Efter en exposé över modernistiska konstuttryck på kontinenten (Picasso, Léger, Kafka, Mies m fl) vände han åter till Sverige och pekade ut ett slags oförberett tillstånd inom svensk politik angående de stora förändringar som komma skulle:

I Sverige visste vi ingenting om allt detta som hände på konstens och litteraturens och idéernas vida fält, eller endast ryktesvis, och lyckligt nog visste vi ingenting om framtiden. Vi hade sluppit krig och revolution. Vi höll oss därför till mer handfasta, jordnära ting. Vi genomförde en stor reform av den politiska organisationen i detta land. Vi införde parlamentarism och demokrati. Nu skulle vi bygga ett samhälle för trygghet, välfärd och fred.²⁵

Palme fortsatte med kvinnors rösträtt som han menade att Sveriges riksdag ”tveksamt och dröjande” infört eftersom motståndet länge varit så uttalat. Han skrädde inte orden:

ingenstans i den västliga kulturvärlden hade kvinnorna varit så underkuvade och undanskuffade som hos oss, i lagstiftning och i sedvänjor, och kampen för likaberättigande, rättsligt, ekonomiskt och socialt, hade för de svenska kvinnorna varit särskilt hård och särskilt trög. Men nu var det i alla fall tydligt att kvinnorösträtten kommit på modet i världen och särskilt i Europa, den enda del av världen som riktigt räknades. Vi följde på den punkten signalerna utifrån, närmast resignerat och utan att riktigt veta vad vi gjorde. Vi var lika goda, i all enkelhet. [...] Därför blev början tveksam och fumlande, lärotiden lång. Den pågår ännu, menar somliga.²⁶

Detta kärnfulla uttryck och öppet kritiska bild av Sverige som både lite undfallande och ignorant kan förefalla malplacerad i en jubileumsskrift men visar tydligt på den besvikelse som präglade delar av högtidlighållandet. Det hade inte gått särskilt mycket framåt vad gällde kvinnors representation i politiskt beslutande församlingar.

—

²⁴ Ibid., 42.

²⁵ Ibid., 43.

²⁶ Ibid.

Palmes eget diagram över utvecklingen visade att kvinnors antal i riksdagen var låg, knappa 15 procent vid tiden för jubileet.²⁷

Att framställningen så tydligt skyltade med riksdagens njugga inställning till genomförandet av kvinnors rösträtt tolkar jag som en öppen ovilja hos författaren att i strid med historiska fakta låta en framstegshistoria oförblommerat dominera jubileet. Palme var känd för sin strikt källkritiska metod. En mindre kritisk och mer framstegspräglad framställning inledde emellertid boken. Den dämpade sannolikt intrycket av Palmes kritiska hållning. Avsnittet rörde tiden som föregick beslutet och var skriven av Görel Alm och Eva Karlsson.²⁸ Även de började sin framställning med år 1919 men gav händelserna vid den urtima riksdagen 1918 en framskjuten position, som avgörande steg på väg mot en lösning av frågan. Röst-rättsfrågans behandling i riksdagen och den kvinnliga rösträtts-rörelsen presenterades. Berättelsen följer i stort den historieskrivning som tidigare satts av historikern och kvinnoaksaktivisten Lydia Wahlström i boken *Den svenska kvinnorörelsen* 1933. Där presenteras rösträtt och valbarhet för kvinnor som en seger av stora mått. Den inledande jubileumstexten står alltså i kontrast till Palmes mer kritiska hållning. Likt Wahlström placerar inte Alm och Karlsson kravet på rösträtt i en vidare kvinnoakscontext, i vilken frågan var blott en (om än en viktig sådan) av många och skriver fram rösträttsreformen som en stor seger.²⁹

Jubileumsskriften rymde mer än själva reformens genomförande och den bakomliggande historien. Ruth Hamrin-Thorell skrev om arbetet för kvinnors rätt till högre statliga ämbeten, ett segdragat arbete som inte förrän 1949 lät kvinnor inneha merparten av högre statliga ämbetspositioner (dock med undantag för kvinnliga präster och inom Försvarsmakten). Kapitlet omfattade också andra centrala kvinnoakskspsrsmål som varit aktuella efter rösträttens genomförande som gifta kvinnors rätt att förvärvsarbeta, lika lön, medborgarskap och förmyndarskap över barn.

—

²⁷ Ibid., 62–63.

²⁸ Eva Karlsson verkade under 1980-talet i Delegationen för jämställdhetsforskning (Jämfo).

²⁹ Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt”.

I kapitlet om kvinnors situation i de olika riksdagspartierna kommer besvikelsen över reformens ringa effekter tydligt fram igen. Samtidigt hyllas givetvis rösträtten och tillskrivs stor betydelse. Socialdemokratiska riksdagsledamoten Nancy Eriksson ställde efter en historisk exposé över kvinnor i arbetarrörelsen frågan: ”Hur ser det nu ut med jämlikheten mellan män och kvinnor inom arbetarrörelsens egna organisationer?”. Svaret hon ger ett stycke fram är: okej, men långt ifrån tillfredsställande. ”Om man dömer efter ledargarnityret skulle man kunna tro, att svensk arbetarrörelse är en herrklubb”, skriver hon. Strax skiftar hållningen och kritiken tonas ned: ”[K]vinnornas inflytande är större än deras del i medlemskadern. Däremot är deras placering i ledande funktioner inte så ofta förekommande som deras medlemsantal skulle berättiga till.”³⁰

Avsnittet om Folkpartiet författades av riksdagsledamoten Ingrid Segerstedt Wiberg. Även hon lät en kritisk hållning träda fram i rekapitulationen av partiets hållning till kvinnor och kvinnofrågor. Hon tog också tillfället i akt att skriva fram de liberala kvinnornas stora betydelse för svensk kvinnorörelse. Hon lät även problemen mellan partianslutna liberala kvinnor och de frisinnade liberala kvinnorna, som gradvis orienterade sig åt vänster, träda fram liksom kraven på ökad kvinnorepresentation.³¹ Centerpartiets kapitel författades av Sonja Fredgardh. Texten behandlade nästan uteslutande partiets kvinnoförbund. Partiets attityder till kvinnors politiska inflytande berörs endast kort. Kvinnor har, menade Fredgardh, mest blivit hänvisade till sociala frågor och vad kvinnoförbundet anbelangar så har ”inte alltid resultatet svarat mot de nedlagda ansträngningarna”.³² Hennes kommentar är snarlik Nancy Erikssons. Trots stor anslutning till kvinnoförbundet förblev kvinnors inflytande över partipolitiken ringa.

Avsnittet om högern var skriven av riksdagsledamoten Nils Carlshamre, som höll en genomgående skämtsam, smått sarkastisk

³⁰ Nancy Eriksson, ”Kvinnorna och det socialdemokratiska partiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 168–169. Kursiv i original.

³¹ Ingrid Segerstedt Wiberg, ”Kvinnorna och Folkpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 174.

³² Sonja Fredgardh, ”Kvinnorna och Centerpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 178. Fredgardh valdes 1973 in i riksdagen.

ton texten igenom. Han konstaterade dock inledningsvis att högern mer än något annat parti samlade kvinnor, detta trots att partiet ”mer eller mindre med rätta, kan beskyllas för att ha försökt bromsa utvecklingen mot politisk fullmyndighet för kvinnor”.³³ Problemet med att få kvinnor på valbar plats på riksdagslistorna var utbredd och reell men gick att åtgärda, avslutade han i optimistiska (och måhända lite raljanta) ordalag. Partiet ser inte till kön, fastslog han, utan till kompetens. Vänsterpartiet Kommunisternas avsnitt, slutligen, står utan författarnamn. Texten anknöt efter kort rekapi-tulation av utvecklingen inom partiet till problemet med kvinno-representation och talade i termer av könsrollstänkande, något som avviker från resten av jubileumsboken. ”Inte heller vänsterpartiet kommunisterna har – trots ansträngningar – förmått bryta igenom könsrollstänkandet i sin praktiska verksamhet. Alltjämt är det sed-vänja, att kvinnorna vid partimöten och vid samkväm i anslutning till dessa påtager sig rollen av tjänande Marta.” Självvrannsakan fort-satte därefter: ”Också i de beslutande församlingarna har de kom-munistiska representanterna agerat i stort sett efter traditionellt könsrollsmönster: kvinnorna har i huvudsak fått ta sig an kvinno-frågor”.³⁴ Men, avslutas avsnittet, viss förändring hade skett och framtiden tedde sig löftesrik.

50-årsjubileet manade således till parlamentarisk samling. Samt-liga partier samarbetade i planläggningen och producerade en ge-mensam jubileumsbok, en bok som placerade in rösträttsreformen i ett historiskt politiskt sammanhang och som kontextualiserade reformens effekter i ett vidare perspektiv av kvinnorörelsekrav, rättvisa och jämställdhet. Det redan nämnda persongalleriet ska-pade tillsammans med diagram och grafer över kvinnors valdel-tagande och förekomst i riksdagen, en samlad dokumentation över de kvinnor som fram till 1969 figurerat i riksdagssammanhang. Jubileumsskriften förefaller inte ha haft en specifik målgrupp utan tycks snarare ha sammanställts som dokumentation och manifesta-

³³ Nils Carlshamre, ”Kvinnorna och Högerpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 184.

³⁴ ”Kvinnorna och Vänsterpartiet Kommunisterna”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 195.

tion av riksdagens högtidlighållande, en publikation till arkivet och för framtida läsare.

Som framgått görs 1919 till genombrottsåret. Det är detta år som kvinnors rösträtt formellt klubbades igenom första gången, som högtidlighålls och som görs till knutpunkt att förhålla sig till. Den urtima riksdagen 1918, då blott en överenskommelse görs, ägnas mindre uppmärksamhet. I fokus för jubileet står kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen. Det är detta och hur reformen sedan förmått ge kvinnor möjlighet att delta i politiken som jubileumsboken behandlar. Även om inledningskapitlet präglas av ett framgångsnarrativ, utmärks boken som helhet betraktad av besvikelse över den långsamma utvecklingen av jämställdhet och lika villkor. Sven Ulric Palme menar, som citerats ovan, att Sveriges riksdag inte riktigt förstod innebörden av reformen när den genomfördes. Citatet visar också att han inte fann situationen särdeles förändrad i skrivande stund. Riksdagen uppfattades som alltför ”fumlande” och ointresserad av att låta kvinnor ta reell plats i politiken. Kapitlen om kvarvarande hinder för kvinnor i statliga ämbeten och andra jämställdhetsreformer liksom avsnitten om kvinnors villkor i de politiska partierna är också tydliga i sin besvikelse. Rösträttsreformen ansågs ingalunda ha löst problemen med kvinnors jämlika villkor med män, vare sig i politiken eller samhället i övrigt. 50-årsjubileet hyllade således reformen som viktig och central för demokrati och kvinnors politiska medborgarskap men lät samtidigt högtidlighållandet inrymma öppen kritik av kvarvarande förlegade attityder mot kvinnor som grupp.

Varannan damernas:

75 år av kvinnors rösträtt (1994)

Tjugofem år senare var det åter dags att högtidlighålla minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdag. Sedan enkammersystemets införande hade kvinnorepresentationen börjat öka så smått. Hösten 1990 nåddes toppnoteringen 39 procent kvinnor i riksdagen. Nästkommande val, 1993, sjönk återigen andelen kvinnliga riksdagsledamöter till 33, 5 procent. Detta trots att en statlig utredning, *Varannan damernas*: SOU 1987:19, tillsatts för att

komma till rätta med att kvinnor sällan hamnade på valbar plats på partiernas riksdagslistor.³⁵ ”Tillbakagången är den största sedan den kvinnliga rösträttens genomförande”, enligt jubileumsskriften *Rätt att rösta*.³⁶ Minskningen orsakade reaktioner såväl bland riksdagskvinnor som i kvinnorörelsesammanhang utanför riksdagen. Ett kraftfullt (och förefaller det i retrospektiv) effektivt uttryck tog sig reaktionen i nätverket Stödstrumporna, som bildades 1991 och som skarpt kritiserade rådande läge.³⁷ Inför valet hösten 1994 lät nämligen samtliga riksdagspartier, utom Moderata samlingspartiet och Ny demokrati, sina riksdagslistor vara varvade. Kvinnor hamnade på valbar plats i ökad utsträckning och andelen kvinnor i riksdagen ökade därefter. Sverige blev därmed första land i världen med ett parlament med över 40 procent kvinnor och i svensk politik har sedan 1994 principen om ”Varannan damernas” varit en etablerad norm.³⁸

75-årsjubileet gick av stapeln den 24 maj 1994 för att, precis som vid 50-årsjubileet, högtidlighålla riksdagsbeslutet 1919. Den jubileumsskrift som sammanställdes producerades således mitt i sammanhanget av upprördhet över att andelen kvinnor i riksdagen inte ökade, och publicerades före valet som hölls i september samma år. Situationen kom att prägla jubileumsskriften. Den skrift som sammanställdes, *Rätt att rösta 1919–1994: Så fick kvinnor politiskt inflytande*, skilde sig betydligt åt från förra jubileumspublikationen. Den hade ett A4-format och enkel layout, och var dryga 70 sidor lång. Trots detta var den fullmatad med såväl sakuppgifter och tabeller om kvinnors representation i politiska församlingar som historiska tillbakablickar och dagsaktuella inlägg vars kritiska ton inte gick att ta miste på. En samordningsgrupp hade bildats, under

—
³⁵ Om utredningen Varannan damernas, se vidare Freidenvall, *Vägen till Varannan damernas*.

³⁶ Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström, och Lena Wängnerud, red., *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande* (Stockholm: Sveriges riksdag, 1994), 22.

³⁷ Maud Eduards, ”Vem är rädd för Stödstrumporna”, i *Kvinnors lilla lista*, red. Maria-Pia Boëthius, Ebba Witt-Brattström, och Agneta Stark (Stockholm: Norstedts förlag AB, 1994).

³⁸ Drude Dahlerup och Lenita Freidenvall, ”Vägen till Varannan damernas: grindvakter, kvotering och representation”, i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*, 305.

ledning av talmannen och de vice talmännen. Tillsammans planerade de och genomförde jubileet. Skriften som producerades skickades tillsammans med affischer om rösträttsreformen ut till skolor, innehållet kom därför att vara av lättillgängligt slag och försett med ett rikt bildmaterial. Därtill visades en utställning i riksdagshuset med material hämtat ur rösträttsaktivisten Signe Bergmans samling. En särskild sammankomst anordnades på 75-årsdagen av riksdagsbeslutet, den 24 maj, och under våren skulle också riksdagsledamöter besöka gymnasieskolor i landet.³⁹ Två av de medverkande i skriften var Lena Wängnerud och Christina Bergqvist, båda statsvetare. Denna gång användes således vetenskaplig expertis just på området kvinnor och politik.

Som Sveriges första kvinnliga talman författade Ingegerd Troedsson, från Moderata samlingspartiet, bokens förord.⁴⁰ I det framträdde kritiken mot rådande situation samtidigt som tonen var högtidlig. I förordet betonade Troedsson att skriften rörde historien kring rösträttens genomförande men också vad som hände därefter. Historien, menade hon, rörde demokratins utveckling och landets framtid:

Det här är en bok om kampen för rösträtt. Om de första djärva förslagen, om de intensiva debatterna, om motståndet, om kvinnorna och männen bakom det historiska beslutet. Men den handlar också om vad som hände sedan – när kvinnorna kom in i maktens värld. Det är en bok om demokratins utveckling. Den handlar om det som har varit och därmed även om framtiden.⁴¹

Trots sitt lilla format behandlar boken frågor om kvinnors politiska medborgarskap med såväl historisk som samtida bredd. Både den politiska reformens tillkomsthistoria, den kvinnliga rösträttens betydelse för dåtidens kvinnosak, kvinnorepresentation i politiska

³⁹ Redaktionen bestod av Barbro Björkhem, Lena Wängnerud och Lisbet Hansing Engström. Texterna skrevs av de två förstnämnda samt Christina Bergqvist och Louise Gerdemo Holmgren. Se *Rätt att rösta, 1919–1994*, försättsblad.

⁴⁰ När nya regeringen tillträdde valdes socialdemokratiska Birgitta Dahl till talman och ersatte därmed Ingegerd Troedsson.

⁴¹ Ingegerd Troedsson, "Forward," i Björkhem, Hansing Engström, och Wängnerud, *Rätt att rösta*, 5.

organ fram till 1990-talet samt kvarvarande hinder för kvinnor i politiken ges utrymme. Detta kompletterat med ett antal diagram och tabeller över könsfördelning inom riksdagen och i dess olika utskott. Framställningen har ett omfattande bildmaterial, såväl personporträtt och teckningar som faksimil av äldre artiklar och flygblad från rösträttsarbetet under tidigt 1900-tal.

Jubileumsbok till trots, en dominerande framstegshistoria är svår att finna. Om besvikelse var utmärkande vid 50-årsjubileet, kan missnöje och irritation sägas vara signifikant denna gång. Boken präglas av samtidens pågående kritik av såväl bristande jämställdhet i politiken som av kvarvarande förlegade attityder och förtryckande genusnormer. Särskilt tydligt är detta i artikeln ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”, skriven av Barbro Björkhem. Artikeln rör samtidens språkbruk i allmänhet och riksdagens formella men samtidigt värdeladdade språk. Den argumenterar för att språket är ett uttryck för samhällsförändring och utveckling. Texten illustreras av ”Språkaffischen”, framställd av tecknaren och konstvetaren Anne Lidén 1972.⁴² Affischen ironiserar över ett genuskodat språk, hur ett och samma karaktärsdrag hos kvinnor och män uppfattas och bedöms könsstereotyp. Exempelvis, visade affischen, uppfattas en envis kvinna som tjugig medan mannen sägs vara viljestark, en intelligent kvinna sägs vara dominant medan mannen är logisk, en mjuk kvinna är kvinnlig medan en mjuk man är en fjant och så vidare.⁴³

Boken gör, i likhet med föregående jubileumsbok, 1919 till märkesår. Framställningen är genomgående lättillgänglig, sannolikt med tanke på framtidens medborgare, skoleleverna som boken var särskilt riktad till. Under jubileumsåret planerades utåtriktade aktiviteter: utställning i riksdagshuset, riksdagsledamöters möten med skolungdomar och informationsaffischer som kunde spridas. I jubileet placerades rösträttsreformen in i ett större sammanhang av demokrati och rättvisa. Jubileet framstår som tydligt påverkat av det samtida sammanhanget av skarp feministisk kritik. Boken högtid-

⁴² Affischen gjordes till Grupp 8:as utställning Kvinnor på Moderna Museet. Lidén kom också att teckna Grupp 8:as kvinnokampsmärke.

⁴³ Barbro Björkhem, ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”, i Björkhem, Hansing Engström, och Wängnerud, *Rätt att rösta*, 39.

lighöll och hyllade, samtidigt som den också kritiserade och påtalade brister i samhället i stort och i politiken och riksdagen. Kvinnorepresentationen i riksdagen ägnas särskilt intresse samtidigt som rösträtt och valbarhet sätts i ett vidare samtida och historiskt feministiskt sammanhang, något som i förlängningen också kopplade frågan till en generell demokratifråga, en fråga som med talmannens ord pekade mot framtiden.

Demokrati och kön: 100 år av kvinnors rösträtt

Den 17 december 2018 invigdes riksdagsjubileet Fira demokratin! Det kom att löpa fram till september 2022, således i drygt tre och ett halvt år. I detta jubileum var 100-årsminnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen integrerat i ett större nationellt demokrati-firande. Till skillnad från föregående två jubileer gjordes inte 1919 till märkesår. I stället fokuserades perioden 1918 till 1922. Återkommande under jubileet – i producerat textmaterial, på jubileets digitala hemsida, vid anordnade seminarier, på tidslinjer och i filmmaterial - berättades historien om ett demokratiskt genombrott som skedde vid den stormiga urtima riksdagen i december 1918 och som ledde till ”införandet av allmän och lika rösträtt i Sverige”. Betoningen på det så kallade genombrottet blir en historisk ramberättelse som understryker vilka händelser som gjorde att Sverige slutligen blev en reell demokrati. Anslaget var tydligt redan i presentations-texten på jubileets hemsida och kom att sedan förbli det dominerande narrativet:

För hundra år sedan beslutade Sverige riksdag om att införa allmän och lika rösträtt. Reformen genomfördes efter en lång kamp och ett intensivt påverkansarbete och beslutet kan ses som en milstolpe i den svenska demokratis historia. Detta uppmärksammar riksdagen i ett fyra år långt demokratijubileum där demokratis genombrott i Sverige högtidlighålls på olika sätt.⁴⁴

⁴⁴ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#>. Hämtad 8 mars 2023. Se även Andreas Norlén, ”Förord”, i *Demokratis framtid*, red. Katarina Barrling och Sören Holmberg (Stockholm: Sveriges riksdag, 2018), 7.

Ett ”demokratiskt genombrott”, ofta också presenterat som ”införandet av allmän och lika rösträtt”, var jubilarer och i detta objekt ingick således 100-årsminnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdag. Noterbart är att starten för jubileet förlades till 1918 och de beslut som då fattades om lika rösträtt för kvinnor och män i kommun- och landstingsval. Det var alltså inte kring det formella beslutet kring kvinnors rösträtt till riksdagen som fokuserades. Som påpekats av Torbjörn Nilsson, så medförde valet av tidsperiod för jubileet att parlamentarismens införande 1917 också hamnade i berättelsens skugga, en nog så central händelse för ett så kallat genombrott för tillkomsten av en modern demokrati.⁴⁵ Intressant i sammanhanget är att även allmän rösträtt för män, som infördes 1909, kommer i skymundan i riksdagens historiska framställning. I det följande kommer de officiella texter som riksdagen producerat till jubileet att diskuteras närmare. Dock, först en kort översikt över jubileet i sin helhet.

På jubileets hemsida presenterades bakgrunden till och målet med det omfattande högtidlighållandet. Information om material som fanns ladda ned eller beställas specificerades och ett särskilt kansli för jubileet inrättades. Många aktiviteter var specifikt riktade till skolungdomar och lärare även om jubileet också hade en bredare allmänhet i åtanke. Ett antal informationsflikar fanns på hemsidan och innehållet kom att utvecklades kontinuerligt under jubileets gång.⁴⁶ Tidslinjer och tittskåp att klicka på, fördjupningsinformation, affischer att skriva ut och annat bildmaterial var lätt tillgängligt och gratis för alla med tillgång till dator och internet. Värnandet om demokratin som styresform stod i centrum och det var den svenska demokratin som var jubileumsobjektet. Under det nästan fyra år

⁴⁵ Ulla Manns, Torbjörn Nilsson, och Bengt Sandin, ”Det här glömdes bort under demokratijubileet”, 25 februari 2022, Demokrati100.se, <https://demokrati100.se/det-har-glomdes-bort-under-rostrattsjubileet/> (hämtad 2022-03-07).

⁴⁶ Någon systematisk analys av hemsidans förändring under jubileet har inte gjorts. Intrycket är att informationen med tiden också kommit att omfatta områden som forskare tidigt kritiserade jubileet för att inte ta med. Dessa rör de kvarvarande rösträttsbegränsningarna, parlamentarismen och i någon mån också demokratifrågor i relation till genus och jämställdhet. Se Manns, Nilsson, och Sandin, ”Det här glömdes bort under demokratijubileet”.

långa jubileet fanns således en rad framställningar om demokratins historia och innebörd att ta del av. Turnerande utställningar om vägen till kvinnors rösträtt, en särskild forskarantologi, ett studiemagasin för grundskole- och gymnasieelever med tillhörande lärarinstruktioner, seminarier, medverkan under Järvaveckan, i Almedalen och på Bok- och biblioteksmässan ordnades. Därtill utlystes en bit in i jubileet en konsttävling för att särskilt hedra de första kvinnliga ledamöterna som tog plats i riksdagen 1922. Målet med jubileet förklarades som:

att öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse, ge kunskap om processen för demokratiseringen och riksdagens roll i denna process. Riksdagen vill också väcka engagemang för demokratins och politikens betydelse i nutid och framtid.⁴⁷

Som helhet betraktat kom jubileet att ha en tung historisk förankring med fokus på hur det som benämndes ”det demokratiska genombrottet” gått till och dess förhistoria. Stor vikt kom att läggas vid betydelsen av folkrörelsernas återkommande krav på demokratisering och kring 1918 som ett särskilt betydelsefullt år. Detta år kom att i såväl text som digitalt genom kortare filmklipp framställas som en dramatisk och orolig tid, då Sveriges framtid stod och vägde. Den urtima riksdagens beslut om lika och allmän kommunal rösträtt tillskrevs här en avgörande betydelse då nationell samling skapades och överenskommelsen mellan de båda kamrarna om kvinnors rösträtt till riksdagen mer eller mindre kom med av bara farten.⁴⁸ En andra tyngdpunkt i jubileet låg på framtiden, på vikten av att ständigt värna demokratin som styresform och att fortsatt engagera sig i politiska partier. Detta är inte minst framträdande i studiematerialet: forskarantologin *Demokratins framtid* och studiemagasinet *Demokratin står aldrig stilla*. Det minskade valdeltagandet och

—

⁴⁷ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#M%C3%A5l> (hämtad 8 mars 2023).

⁴⁸ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#> (hämtad 8 mars 2023).

en minskad benägenhet att engagera sig i politiska partier utgjorde den samtidskontext som jubileet framför allt förankrades i.⁴⁹

Precis som vid förra jubileet tillsattes en kommitté med uppdrag att planera firandet. Den leddes av dåvarande talman, socialdemokraten Urban Ahlin. Kommittén var även denna gång parlamentariskt sammansatt. Riksdagsstyrelsen beslutade att jubileet skulle fokusera den demokratiska processen och riksdagens roll i denna.⁵⁰ Talmannens mandatperiod avslutades i och med riksdagsvalet i september 2018. Den nyvalde talmannen Andreas Norlén, från Moderaterna, kom sedan att leda det fortsatta arbetet. Det blev således han som höll i själva invigningen den 17 december 2018 och som turnerade runt i landet under åren som följde.⁵¹

Hur tar sig minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet ut i detta vidgade demokratijubileum, i det 100-årsjubileum vars syfte var att ”öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse”? Hur gick riksdagen till väga för att denna gång ”väcka engagemang för demokratins och politikens betydelse i nutid och framtid”? Det är huvudsakligen det tryckta materialet som riksdagen producerat som utgör grund för analysen som följer, det vill säga forskarantologin *Demokratins framtid* och studiemagasinet *Demokratins står aldrig stilla*.

100-årsjubileet av kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen är ingalunda undanskymt i det material som producerades, inte minst visuellt eller i kortfattad form i studiemagasinet, på hemsidan och i vandringsutställningen. I forskarantologin, *Demokratins framtid*, som är jubileets huvudsakliga och vetenskapliga produkt, är däremot genus kopplat till demokratifrågor frånvarande. Detta kommenteras inte i antologins introduktionskapitel och förefaller inte ha uppfattats som relevant av skribenterna *vis à vis* bokens tema, demokratins framtid. Resultatet blev därför att det forsk-

⁴⁹ Detta betonas inte minst i nyutgåvan av studiemagasinet *Demokratins står aldrig stilla*, utgiven av Sveriges riksdag, upplaga 2, 2018/2020: 2. Se även talmannens förord i *Demokratins framtid*, Norlén 2018.

⁵⁰ <https://firademokratins.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratins/> (hämtad 8 mars 2023).

⁵¹ Talmannen använde också Instagram flitigt för att sprida information och väcka intresse för jubileet.

ningsbaserade studiematerial för skolorna som riksdagen producerade inte gick på djupet med frågor rörande genus och demokrati, varken historiskt eller med koppling till dagens situation och framtiden. I studiemagasinet *Demokratin står aldrig stilla* presenteras endast kort den kvinnliga rösträtts historia, därtill lössryckt från sitt vidare kvinnorörelsesammanhang. Frågor om kvinnorepresentation i politiken, som varit framträdande i tidigare jubileer, uppmärksammas nästan inte alls. Det är slående att själva betydelsen av reformen, dess förankring i ett vidare sammanhang av kvinnosak, i politiskt jämställdhetsarbete efter rösträtts genomförande och i relation till kvinnors fortsatta utsatthet i det offentliga livet och i politiken, inte behandlas. Ett uttalat syfte med jubileet var ju, för att återigen citera jubileets hemsida, att ”öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse”.

Kvinnors medborgarskap i ett demokratiskt statsskick kopplas således varken historiskt eller till samtiden på ett fördjupat eller integrerat vis. Frågan om kvinnors politiska representation och utsatta position i politiken och i samhället i stort, är påtagligt frånvarande. Detta ter sig förvånande med tanke på allt lättillgängligt material som fanns från tidigare jubileer och som aktualiserades i de många #metoo-upprop som publicerades 2017 och 2018. Upprop efter upprop vittnade om omfattande diskriminering och sexuella trakasserier i olika samhällssektorer. Dessa, inte minst politikfärens eget upprop ”I maktens korridorer”, förefaller att inte inverkat på planeringen av jubileet, trots att drygt 1 300 politiskt verksamma kvinnor undertecknade uppropet.⁵² Av det producerade materialet

⁵² Ur uppropet: ”Vi började med politik för att vi ville förändra världen och bygga ett bättre samhälle. Vi fick snabbt läsa oss att vi kommer att behöva förändra politikens egen värld först. Sexuella övertramp och övergrepp är den del av samhället, och män inom politiken är inget undantag. Många av oss går genom maktens korridorer och ser oss över axeln. Vi är färdiga med det. Nu berättar vi tillsammans om det som borde berättats för länge sedan.” Ur uppropets avslutning: En kvinna ”ska inte bli våldtagen av någon i ungdomsförbundet. Hon ska inte bli antastad av en riksdagsledamot. Hon ska vara med och bygga det här samhället. Hon ska förändra världen.” Se ”I maktens korridorer ser vi oss över axeln”. *Svenska Dagbladet*, 17 november 2017. I en kommentar till de totalt 78 uppropen uppfattar statsvetaren Maud Eduards uppropen som en kraftfull kritik av rådande samhällsvillkor: ”#metoo kan ses som ett kvinnornas upprop mot ett illa fungerande rättssystem, en partipolitisk ordning som duckar inför

att döma, uppfattades således inte genusrelaterade problem som relevanta demokratifrågor. Hodgkins och Radstones ord om den politiska dimensionen i *hur* nationella minnen skapas och hur kunskap auktoriseras genom minnesproduktion, aktualiseras tydligt i frånvaron av genusproblematisering under jubileet.⁵³

Kortare och framför allt visuella representationer av den specifika rösträttsrörelsen (Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt) och de fem först invalda riksdagskvinnorna är vad som står att finna och utmärker det studiematerial som svenska skolor fritt kunde ladda ned eller beställa. Vid jubileets invigning kom däremot en fördjupad bild av såväl historien om kvinnors rättigheter och det nutida demokratiläget ur ett genusperspektiv att ges. En hel förmiddag ägnades åt ett seminarium, symboliskt hållet i riksdagens andrakammarsal med kungen och kronprinsessan Victoria samt andra inbjudna gäster närvarande. Till grund för seminariet låg forskarantologin *Rösträttens århundrade*. Upprinnelsen till antologin var ett initiativ taget av genusforskare och samlade en rad historiker, kulturvetare och statsvetare. Syftet med antologin var att sammanställa en lättillgänglig vetenskaplig publikation om rösträttens betydelse (såväl kvinnors som mäns) för demokratin. Eftersom inte *Rösträttens århundrade* var en produkt av riksdagen kom den emellertid inte att ingå i det paket av studiematerial som riksdagen spred kännedom om på sin hemsida. Riksbankens jubileumsfond finansierade publikationen och, i likhet med riksdagens egen antologi *Demokratins framtid*, kunde boken laddas ned fritt och beställas gratis av lärare i tryckt form. Men enbart på finansärens egen hemsida. Riksdagens hemsida tillhandhöll inte information om antologin förrän mot slutet av det långa jubileet. Det undervisningsmaterial som producerades inom jubileets ram kom således att i ringa grad tillhandahålla en bred, historiserande och kritiskt granskande kunskap om betydelsen av kvinnors politiska med-

—
det manliga våldets omfattning och allvar samt en jämställdhetspolitik inriktad mot könsbalans och konsensus". Maud Eduards, "#metoo – ett självförsvar", i *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*, red. Hillevi Ganetz, Karin Hansson, och Malin Sveningsson (Lund: Nordic Academic Press, 2022), 344. Samtliga upprop listas i Ganetz, Hansson, och Sveningsson, *Maktordningar och motstånd*.

⁵³ Hodgkins och Radstone, "Feature", *History Workshop Journal*, 132.

borgarskap och demokrati. Ur ett minnesperspektiv är det intressant att antologin *Rösträttens århundrade* inte räknades som riksdagens studiematerial. Boken kom därför att utgöra ett komplement och ett motminne, vid sidan av riksdagens kunskapsförmedling.

François Hartog argumenterar för att samhällen efter millennieskiftet är mer upptagna av nuet och av en känsla av reell kris i sitt sätt att relatera till det förflutna, än tidigare. Det är, menar han, en presentistisk hållning som utmärker vår tid. Med presentism avser Hartog "the sense that only the present exists, a presence characterized at once by the tyranny of the instant and by the treadmill of an unending now".⁵⁴ Huruvida Hartogs tes stämmer, att just vår egen tid, till skillnad från andra tider, är extra upptaget och styrt av nuet och upplevelser av kris, lämnas därhän. Däremot konstateras att demokratijubileet hade en tydlig inriktning på nuet, med ett slags uttalad känsla av kristillstånd.⁵⁵ Detta kan (men måste inte) vara anledningen till att en partiell och hårt strukturerad historia om ett demokratiskt genombrott som skapat välstånd och jämlikhet skrivs fram. Det är en historia som gör att 100-årsminnet av kvinnors politiska medborgarskap mest uppmärksammas som en helt igenom genomförd och lyckosam reform. Utvecklingen efter reformen framställs som problemfri och utan direkt relevans för demokratins utmaningar idag.

Värnandet om och oron för framtidens demokratiska styresskick präglar som sagt jubileet. En stark och återkommande berättelse om ett demokratiskt genombrott just mellan åren 1918 och 1922 löper genom hela jubileet. Detta medieras genom selektion och avgränsning till en viss tidsperiod och till specifika händelser. Störst vikt läggs vid den urtima riksdagen i december 1918. Berättelsen framställs på bekostnad av historisk ackuratess. Införandet av parlamentarism 1917 får till exempel en märkligt undanskymd plats givet

⁵⁴ François Hartog, *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time* (New York: Columbia University Press, 2017), XV.

⁵⁵ Påpekas bör att även om stora delar av jubileet tilldrog sig under corona-pandemin så var den en okänd faktor under planeringen. Inte heller Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina eller det kraftigt ökade vapenväldet i Sverige under det tidiga 2020-talet fanns i medvetandet åren fram till invigningen.

jubileumsobjektet ”det demokratiska genombrottet”.⁵⁶ Därtill är frånvaron av resonemang och fördjupning kring demokrati och genus påtaglig. Under jubileet fanns givetvis utrymme för en problematisering av vad formell och reell demokrati för missgynnade grupper inneburit och innebär alltjämt idag, men i det producerade materialet undviks dylika frågor, inte minst när nutiden skildras. I stället aktiverades andra delar av det förflutna, delar som platsar i en framstegspräglad historia. Vad gäller genus kan lite tillspetsat sägas att den dimensionen av demokrati, vare sig i framställningen av det förflutna, av nutidens situation eller som något att komma till rätta med för framtiden, platsade i riksdagens firande åren 2018-2022.

En jämförelse över tid

Hur har den svenska riksdagen högtidlighållit minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet sett över tid? Vad säger en jämförelse av jubileerna om den svenska hållningen till demokrati, jämlikhet och rättvisa vid respektive jubileum? Slutligen, vad händer när firandet av kvinnors politiska medborgarskap integreras i ett större 100-årsjubileum?

I en studie av hur Thomas Mores bok *Utopia* (1516) uppfattats och använts i forskningen, visar Magnus Rodell hur valet av kontekstualisering är en bärande del av historieskrivningen kring boken, detta oavsett om kontekstualiseringen är diakron eller synkron och oavsett om den historiska förankringen görs explicit. Rodell behandlar historieforskningen specifikt men resonemanget om kontekstualiseringens roll för historieskrivande har även bäring för minnesskapande utanför vetenskapens hägn. Att skriva fram och in händelser i ett historiskt sammanhang, betonar Rodell, är en aktivitet, något som görs. Det är alltid producenten av det historiska narrativet ”som väljer de sammanhang som får förklara historiska

⁵⁶ Ett talande exempel på hur exaktheten i framställning brister är den återkommande formuleringen: ”För hundra år sedan beslutade Sveriges riksdag om att införa allmän och lika rösträtt.” Utan närmare kunskap om historiska omständigheter kan formuleringen läsas som att rösträtt infördes samtidigt för kvinnor och män, som var fallet i Finland 1906.

fenomen och skeenden”.⁵⁷ I detta sammanhang är producenten Sveriges riksdag.

De två första jubileerna hade ett mer specificerat och avgränsat jubileumsobjekt, nämligen kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen. De skiljer sig något åt samtidigt som båda, inte minst i relief till demokratijubileet, är öppett kritiska mot den samtida situationen. Kritiken omfattade i 50-årsjubileet både den njugga och lite oengagerade inställningen i riksdagen till kvinnors rösträtt 1919–1921 och de kvarvarande svårigheter som kvinnliga politiker sade sig uppleva. Reformen sågs också i ett vidare, om än inte särskilt utvecklat, perspektiv av demokrati och lika rättigheter. Den framstegshistoria som presenteras i inledningen till 50-årsjubileets bok, kom längre fram i publikationen att relativiseras betydligt och besvikelsen över reformens ringa påverkan var tydligt framskrivnen.

1994, vid 75-årsjubileet, var den samtida feministiska kontexten framträdande i det material som producerades. Jubileumsskriften präglades av pågående kritiska diskussioner såväl inom som utom riksdagen om trögheten med svensk jämställdhetspolitik och jämlik representation i riksdagen. Tonfall och bildspråk vittnar tydligt om detta, underbyggt av faktabaserad information om kvinnors representation i politiska församlingar och valdeltagande. I likhet med demokratijubileet var jubileumsskriften särskilt riktad till skolelever, i syfte att förmedla kunskap om en viktig nationell händelse till framtidens medborgare. Och som talman Ingegerd Troedsson skrev, jubileet ansågs röra såväl framtiden som dagens demokrati. Kvinnors politiska medborgarskap sågs som en integrerad del av svensk demokrati.

Demokratijubileet 2018–2022 framträder som ett typexempel på presentism. Önskan om att upplysa om och därmed stärka det demokratiska styresskicket står i förgrunden och jubileet är framför allt riktat mot framtiden, till ungdomar som ska få ökad insikt om vikten av att värna demokratin genom engagemang och ansvars-tagande. Demokratien är i fara och ska inte tas för given. Med denna ingång kom fokus att ligga på hur demokratin etablerades i Sverige.

⁵⁷ Rodell, ”Att skapa historiska sammanhang”, *Konsten att kontextualisera*, 67.

100-årsjubileet av kvinnors rösträtt och genusperspektiv på demokratifrågor kom genom detta fokus att hamna i jubileets periferi, detta trots att genusperspektiv mycket väl kunnat anläggas på framställningen av hur ett demokratiskt styresskick växte fram. Nämnvärt utrymme gavs helt enkelt inte åt genusintegrerade framställningar, vare sig av historien före allmän och lika rösträtt eller av utvecklingen fram till dags dato, till exempel rörande kvinnors representation i politiska församlingar. Inte heller det samtida historiska sammanhanget av pågående stora upprop om sexuella trakasserier mot kvinnor, de svenska #metoo-uppropen, påverkade jubileets upplägg. Påfallande är därtill att jubileet inte tog hjälp av den vetenskapliga expertis som fanns att tillgå vid produktionen av studiematerial och läroanvisningar. Även om reformens tillkomst-historia och centrala rösträttsaktivister gavs visst utrymme, blev konsekvensen av den perifera plats som innebörden av politiskt medborgarskap för kvinnor gavs, att historisk fördjupning och problematisering försvann. Påfallande är också att dagens situation och framtiden ur ett genusperspektiv på demokrati inte diskuteras. Forskarantologin *Demokratins framtid* talar här sitt tydliga språk.

Avslutningsvis, ett kort resonemang om den nationella självbild som producerats under jubileerna. Sverige har sedan andra världskrigets slut bedrivit ett aktivt arbete med att producera en nationell självbild, framför allt avsedd för utrikes bruk. En så kallad ”nation branding” har bedrivits, inte minst i regi av Svenska institutet. Under en räkka av år var länge ett bärande budskap i svensk ”branding” jämställdhet.⁵⁸ Den höga placering som Sverige tillsammans med de övriga nordiska länderna haft i flera internationella index har använts flitigt.⁵⁹ Detta fenomen benämns vanligen som nordisk exceptionalism: att de nordiska länderna, Sverige inte minst, utgör ett undantag i världen som inte bara jämförbart, utan också som

⁵⁸ Jenny Anderson och Mary Hilson, ”Images of Sweden and the Nordic Countries”, *Scandinavian Journal of History* 34, nr. 3 (2009).

⁵⁹ Tori Loven Kirkebo, Malcom Langford, och Haldor Byrkjeflot, ”Creating Gender Exceptionalism: The Role of Global Indexes”, i *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, red. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk (London/New York: Routledge, 2021).

betydligt mer jämställt än andra länder.⁶⁰ Forskare har samtidigt använt begreppet som ett uttryck för en politisk oförmåga, rent av ovilja, att se kvarvarande och existerande svagheter i de nordiska välfärdsstaterna och deras förmenta bild av jämställdhet och likvärdighet, inte minst rörande rasism och xenofobi.⁶¹ Varken 50- eller 75-årsjubileet manar fram en nationell självbild av jämställdhet. Där är det snarare en kritik av bristande jämställdhet efter rösträttsreformen som träder fram. En aktiv ”nation branding” ter sig fjärran. Däremot är frånvaron av diskussioner om långtgående jämställdhet och genusproblematisering slående i 100-årsjubileet, som ju tilldrar sig i en tid då Sverige sedan länge aktivt använt sig av bilden av nationen som exceptionellt jämställd. Är det måhända ett utslag av svensk exceptionalism i den mer kritiska bemärkelsen som kommer till uttryck i demokratijubileet? En outtalad föreställning och integrerad nationell självbild, att Sverige är så jämställt och jämlikt att en mer kritisk självvranssakan om demokratins tillstånd inte behöver omfattas i det material som produceras?⁶² Tanken är frestande att pröva vidare eftersom det innan en mer intensiv ”nation branding” i termer av jämställdhet, vid både 50- och 75-årsjubileet, förefaller ha funnits kapacitet att både fira en historiskt viktig reform och samtidigt kritiskt reflektera över händelseutvecklingen efter densamma. När det magiska 100-årsstrecket närmade sig och kvinnors politiska medborgarskap integrerades i ett större demokratijubileum förefaller den förmågan ha försvunnit.

⁶⁰ Katarzyna Jezierska och Ann Towns, ”Variations on Shared Themes: Branding the Nordics as Gender Equal”, i Larsen, Moss, och Skjelsbæk, *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*. Den nordiska och svenska exceptionalismen omfattar också områden som moral och sexualitet. För en översikt, se Kirill Polkov, *Queering Images of Russia in Sweden: Discursive Hegemony and Counter-Hegemonic Articulations 1991–2019* (Huddinge: Södertörns högskola, 2024), 35–43.

⁶¹ Lena Martinsson, ”1 May: Muslim Women Talk Back – A Political Transformation of Secular Modernity on International Workers’ Day”, i *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality and Coloniality: Challenging Swedish Exceptionalism*, red. Erika Alm et al. (London: Palgrave Macmillan, 2021).

⁶² Eirinn Larsen, Ulla Manns, och Ann-Catrin Östman, ”Gender-equality pioneering, or how three Nordic states celebrated 100 years of women’s suffrage”, *Scandinavian Journal of History* 47, nr. 5 (2022), 624–647.

Litteratur och källor

Litteratur

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2006. Ursprungligen publicerad 1983.
- Anderson, Jenny, och Mary Hilson. ”Images of Sweden and the Nordic Countries”, *Scandinavian Journal of History* 34, nr. 3 (2009), 219–228. DOI: 10.1080/03468750903134681.
- Aronsson, Peter. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur, 2004.
- Barrling, Katarina, och Sören Holmberg, red. *Demokratins framtid*. Stockholm: Sveriges riksdag, 2018.
- Berg, Annika, och Martin Ericsson. ”Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin”. I *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*, red. Annika Berg & Martin Ericsson, 11–39. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021.
- Bergwik, Staffan, Linn Holmberg, och Karin Dirke. ”Inledning: Konsten att kontextualisera”. I *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmberg, och Karin Dirke, 1–18. Stockholm: Stockholm University Press, 2022.
- Björkhem, Barbro. ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”. I *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*, red. Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström och Lena Wängnerud, 38–39. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.
- Björkhem, Barbro, Louise Hansing Engström, och Lena Wängnerud, red. *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.
- Carlshamre, Nils. ”Kvinnorna och Högerpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 181–186. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Dahlerup, Drude, och Lenita Freidenvall. ”Vägen till Varannan damernas grindvakter, kvotering och representation”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud, 305–325. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Eduards, Maud. ”Vem är rädd för Stödstruporna”. I *Kvinnors lilla lista*, red. Maria-Pia Boëthius, Ebba Witt-Brattström, och Agneta Stark, 12–18. Stockholm: Norstedts förlag AB, 1994.

- Eduards, Maud. ”#metoo – ett självförsvar”. I *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*, red. Hillevi Ganetz, Karin Hansson, och Malin Sveningsson, 329–345. Lund: Nordic Academic Press, 2022.
- Engman, Max. ”Förvaltning, stat och nation: tre historiska jubileer i Finland 1959–1963”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 92–147.
- Eriksson, Nancy. ”Kvinnorna och det socialdemokratiska partiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 170–173. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Erl, Astrid. ”Cultural Memory Studies: An Introduction”. I *A Companion to Cultural Memory Studies*, ed. Astrid Erl och Ansgar Nünning, 1–15. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.
- Erl, Astrid. *Memory in Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Florin, Christina. ”Visioner, rörelser och rösträtt”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 29–64. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Fredgarth, Sonja. ”Kvinnorna och Centerpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 174–180. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Freidenvall, Lenita. *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Stockholm: Stockholms universitet, 2006.
- Freidenvall, Lenita, och Josefin Rönnbäck, ”Inledning: Bortom rösträtten”. I *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red. Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, 7–34. Huddinge: Samtids-historiska institutet, Södertörns högskola, 2011.
- Ganetz, Hillevi, Karin Hansson, och Malin Sveningsson red. *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2022.
- Hamrin-Thorell, Ruth, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, red. *Kvinnors röst och rätt*. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Hartog, François. *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*. New York: Columbia University Press, 2017. Ursprungligen publicerad 2003.
- Hobsbawn, Eric, och Terence Ranger eds. *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press: Cambridge, 1983.
- Hodgkin, Katharine, och Susannah Radstone. ”Introduction: Contested pasts”. I *Contested Pasts: The Politics of Memory*, eds. Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, 1–21. London/New York: Routledge, 2003.

- Hodgkin, Katharine, och Susannah Radstone. "Feature: Rethinking Memory". *History Workshop Journal* 59 (2005): 129–133. DOI: 10.1093/hwj/dbi011.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud. "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin: en inledning". I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 17–25. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud, red. *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Jeziarska, Katarzyna, och Ann Towns. "Variations on Shared Themes: Branding the Nordics as Gender Equal". I *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, eds. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk, 39–61. London/New York: Routledge, 2021. DOI: 10.4324/9781003017134-2.
- Karlsson, Klas-Göran. "Historiska jubileer – det förflutna som förbannelse eller livgivare: om vår fascination inför de jämna åren". *Statsvetenskaplig tidskrift* 119, nr. 4 (2017), 645–676.
- Kirkebø, Tori Loven, Malcom Langford, och Haldor Byrkjeflot. "Creating Gender Exceptionalism: The Role of Global Indexes". I *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, eds. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk: 191–206. London/New York: Routledge, 2021. DOI: 10.4324/9781003017134-10.
- "Kvinnorna och Vänsterpartiet Kommunisterna". I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 187–193. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Larsen, Eirinn, Ulla Manns, och Ann-Catrin Östman. "Gender-equality pioneering, or how three Nordic states celebrated 100 years of women's suffrage". *Scandinavian Journal of History* 47, nr. 5 (2022), 624–647. DOI: 10.1080/03468755.2021.2023035.
- Lindaräng, Ingemar. "Några perspektiv på jubileumsfiranden med anledning av Märkesåret 1809". *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 174–186.
- Manns, Ulla. *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1997.
- Manns, Ulla. "Feminismens Pantheon: kollektivt minne, identitet och föreställd gemenskap". I *Methods, interventions and reflections: report from the X Nordic women's and gender history conference, Bergen, Norway, August 9–12, 2012*, red. Ulla Manns och Fia Sundevall, 122–131. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2014.

- Manns, Ulla. "Minnet av kvinnors rösträtt: jubileer och aktivister formar historien". I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 179–193. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Manns, Ulla, Torbjörn Nilsson, och Bengt Sandin. "Det här glömdes bort under rösträttsjubileet", 2022. Demokrati100.se. <https://demokrati100.se/det-har-glomdes-bort-under-rostrattsjubileet/> (hämtad 7 mars 2022).
- Martinsson, Lena. "1 May: Muslim Women Talk Back – A Political Transformation of Secular Modernity on International Workers' Day". I *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality and Coloniality: Challenging Swedish Exceptionalism*, red. Erika Alm, Linda Berg, Mikela Lundahl Hero, Anna Johansson, Pia Laskar, Lena Martinsson, Diana Mulinari, och Cathrin Wasshede, 81–111. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Norlén, Andreas. "Förord". I *Demokratins framtid*, red. Katarina Barrling och Sören Holmberg, 7–8. Stockholm: Sveriges riksdag, 2018.
- Polkov, Kirill. *Queering Images of Russia in Sweden: Discursive Hegemony and Counter-Hegemonic Articulations 1991–2019*. Huddinge: Södertörns högskola, 2024.
- Radstone, Susannah. "Reconceiving Binaries: The Limits of Memory". *History Workshop Journal* 59 (2005): 134–150. DOI: 10.1093/hjw/dbi012.
- Radstone, Susannah. "What Place Is This? Transcultural Memory and the Location of Memory Studies", *Parallax* 17, nr. 4 (2011), 109–123. DOI: 10.1080/13534645.2011.605585.
- Rigney, Ann. "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing". I *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning, 345–353. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.
- Rodell, Magnus. "Att skapa historiska sammanhang: exemplet Thomas Mores Utopia". I *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmberg, och Karin Dirke, 55–70. Stockholm: Stockholm University Press, 2022.
- Rouso, Henry. *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 1994.
- Rüsen, Jörn. *History: Narration, Interpretation, Orientation*. New York/Oxford: Berghahn Books, 2005.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stockholm: Atlas, 2004.
- Schlunke, Katarina. "Memory and materiality". *Memory Studies* 6, nr. 3 (2013), 253–261. DOI: 10.1177/1750698013482864.

- Segerstedt Wiberg, Ingrid. ”Kvinnorna och Folkpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 174–180. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Stråth, Bo. ”Historiska jubileer är politiska manifestationer”. *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 195–203.
- Svenska Dagbladet*. ”I maktens korridorer ser vi oss över axeln”. 17 november 2017. Sveriges riksdag. *Demokratin står aldrig stilla*. Stockholm: Sveriges riksdag, upplaga 2, 2018/2020.
- Tota, Anna Lisa, och Trever Hagen, red. *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London: Routledge, 2016.
- Troedsson, Ingegerd. ”Forward”. I *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*, red. Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström och Lena Wängnerud, 5. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.

Digitala källor

- <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#>, hämtad 8 mars 2023.
- <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#M%C3%A51>, hämtad 8 mars 2023.